

ДО ІСТОРІЇ ІНСТИТУТУ

УДК 343.9

Б. М. Головкін, доктор юридичних наук, професор, завідувач сектору дослідження проблем злочинності та її причин Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, м. Харків;

Ю. О. Оберемко, молодший науковий співробітник сектору дослідження проблем злочинності та її причин Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, м. Харків

ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНА ДІЯЛЬНІСТЬ СЕКТОРУ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ЗЛОЧИННОСТІ ТА ЇЇ ПРИЧИН

Статтю присвячено історичному огляду діяльності сектору дослідження проблем злочинності та її причин Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України. Підсумовані основні результати виконання наукових досліджень упродовж 1998–2014 рр.

Ключові слова: сектор дослідження проблем злочинності та її причин, кримінологічні дослідження, запобігання злочинності.

Інститут вивчення проблем злочинності (нині – Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України) – це провідна науково-дослідна установа, яка була створена на базі Академії правових наук України (нині – Національна академія правових наук України) в 1995 р. Із початку своєї діяльності і дотепер Інститут займається розробкою широкомасштабних фундаментальних і прикладних досліджень проблем боротьби зі злочинністю, основною метою яких є здійснен-

ня наукового забезпечення державної політики в зазначеній сфері¹. На сьогодні структурна організація Інституту представлена кількома науковими лабораторіями і відділами, серед яких і *сектор дослідження проблем злочинності та її причин*. Наукова діяльність сектору пов'язана із дослідженням загальнотеоретичних та прикладних питань кримінологічної науки.

У 1996 р. сектор розпочав свою діяльність під керівництвом доктора юридичних наук, професора **Кальмана Олександра Григоровича**. Протягом 1996–1998 рр. науковці сектору працювали над виконанням планової науково-дослідної теми *«Кримінологічна характеристика господарських та корисливих посадових злочинів в Україні»*², у результаті чого були проаналізовані криміногенні фактори, що детермінують ці злочини, та встановлені основні заходи, які протидіють цим злочинам³. Протягом 1999–2000 рр. цим же складом виконавців було проведено дослідження за темою *«Проблеми підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів по виявленню причин та умов, профілактики економічної злочинності в Україні»*. Автори дійшли висновку, що діюча система правоохоронних органів у сфері боротьби з економічною злочинністю не відповідає сучасним умовам і потребує суттєвої перебудови⁴. У 2000–2002 рр. науковці сектору розробляли комплексне наукове дослідження за темою *«Проблеми прогнозування економічної злочинності, планування і координація заходів боротьби з нею»*⁵. У ході

¹ Наукова діяльність Інституту вивчення проблем злочинності Національної академії правових наук України. Довідник (2005–2010) / за ред. В. І. Борисова, В. С. Батиргарєєвої. – Вип. 2. – X. : Кроссрууд, 2010. – С. 5.

² Основні виконавці: доктор юридичних наук, професор О. Г. Кальман (науковий керівник теми), кандидат економічних наук, доцент І. О. Христин, молодший науковий співробітник Ю. Г. Бойко.

³ Кальман О. Г. Проблеми боротьби зі злочинністю у сфері господарської діяльності злочинності / О. Г. Кальман, І. О. Христин, Ю. Г. Бойко // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. / редкол.: В. І. Борисов та ін. – X. : Право, 1999. – Вип. 3. – С. 34.

⁴ Кальман О. Г. Проблеми підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів по виявленню причин та умов і профілактиці економічної злочинності / О. Г. Кальман, І. О. Христин, Ю. Г. Бойко // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. / редкол.: В. І. Борисов та ін. – X. : Право, 2001. – Вип. 5 – С. 69.

⁵ Основні виконавці: доктор юридичних наук, професор О. Г. Кальман (науковий керівник теми), кандидат економічних наук, доцент І. О. Христин, кандидат економічних наук, доцент Г. Ю. Дарнопих, кандидат технічних наук, доцент Н. О. Чікіна, молодший науковий співробітник Ю. Г. Бойко.

зазначеного дослідження за допомогою системного аналізу кримінально-правової й економічної статистики, матеріалів судової практики та відповідного чинного законодавства науковцями проведено комплексний кримінологічний аналіз економічної злочинності, запропоновано заходи щодо вдосконалення системи ефективного планування, координації та управління процесом боротьби з економічною злочинністю на державному, регіональному та відомчому рівнях¹.

У період з 2002 по 2006 рр. творчий потенціал науковців зосереджувався на розробці одразу кількох напрямів наукових досліджень. Так, у межах фундаментального дослідження «Кримінологічні проблеми запобігання злочинності в Україні» співробітники сектору працювали над розробкою теми «*Теоретичні та прикладні проблеми фінансового і ресурсного забезпечення боротьби зі злочинністю в Україні*»². У процесі дослідження розв'язанню підлягали теоретичні питання фінансового, інформаційного, матеріально-технічного і кадрового забезпечення правозастосовних, контролюючих, правоохоронних і судових органів для ефективної реалізації їх функцій у сфері запобігання та протидії злочинності. Проведене співробітниками опитування працівників правоохоронних органів щодо їх ставлення до діяльності існуючої системи правоохоронних і контролюючих органів, оцінки їх активності у виявленні злочинів у сфері економічної діяльності в цілому показало, що система правоохоронних органів в Україні потребує суттєвого вдосконалення³.

---

¹ Кальман О. Г. Кримінологічні проблеми прогнозування економічної злочинності, планування і координації заходів боротьби з нею / О. Г. Кальман, Г. Ю. Дарнопих, І. О. Христич, Н. О. Чікіна // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. / редкол.: В. І. Борисов та ін. – Х. : Право, 2003. – Вип. 7 – С. 89.

² Основні виконавці: доктор юридичних наук, професор О. Г. Кальман (науковий керівник теми), кандидат економічних наук, доцент І. О. Христич, кандидат економічних наук, доцент Г. Ю. Дарнопих, кандидат юридичних наук, доцент О. В. Лисодед, молодші наукові співробітники В. В. Кулікова, О. М. Авілова, Т. Є. Дунаєва.

³ Кальман О. Г. Теоретичні та прикладні проблеми законодавчого, матеріально-технічного, фінансового, організаційно-кадрового, інформаційно-аналітичного та іншого ресурсного забезпечення діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності / О. Г. Кальман, Г. Ю. Дарнопих, О. В. Лисодед та ін. // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. / редкол.: Ю. В. Баулін та ін. – Х. : Кроссрод, 2007. – Вип. 13. – С. 62.

Отримані під час дослідження теоретичні висновки та положення були покладені в основу вдосконалення законодавства України у сфері державного управління профілактичною діяльністю, практики його застосування, а також реформування й удосконалення системи правоохоронних органів.

Поряд із цим вагомі напрацювання були зроблені в межах прикладної теми дослідження під назвою «*Теоретичні і практичні проблеми попередження злочинів у сфері службової діяльності в Україні*»¹. Визначаючи перспективи наукових досліджень з означеної теми, науковці виходили з того, що особливої актуальності у сучасних умовах розвитку держави набуває необхідність удосконалення механізмів правового регулювання профілактики злочинів у сфері економіки і службової діяльності². Проведене дослідження показало, що у зв'язку із політичними та економічними перетвореннями злочинність зазначеного виду набула небезпечних масштабів. Розвиток нових видів економічних відносин зумовив поширення злочинних зловживань у сфері господарської діяльності, приватизації, фінансово-банківській та інших галузях. Відсутність чітко сформульованої концепції державного регулювання економічної сфери, політична нестабільність, корумпованість державних установ і правоохоронних органів є підґрунтям для криміналізації сфери економіки. У межах розробки зазначеної теми науковці дійшли таких висновків: 1) у науковій літературі не існує єдиного поняття сутності злочинності у сфері службової діяльності і її системи, так само як і не розроблено чіткого понятійного апарату; 2) кримінологічний аналіз показав, що ці злочини характеризуються високим ступенем системності та взаємозв'язку: службові злочини обумовлюють вчинення цілої низки інших злочинів як корисливого характеру, так і злочинів у сфері економіки; 3) з кримінологічної точки зору службова злочинність нерозривно пов'язана зі

¹ Основні виконавці: доктор юридичних наук, професор О. Г. Кальман (науковий керівник теми), кандидат економічних наук, доцент І. О. Христич, кандидат економічних наук, доцент Г. Ю. Дарнопих, кандидат юридичних наук, доцент В. В. Пивоваров, молодші наукові співробітники О. М. Авілова, Т. Є. Дунаєва.

² Кальман О. Г. Службова злочинність в Україні: проблеми її попередження / О. Г. Кальман, Г. Ю. Дарнопих, І. О. Христич, Т. Є. Дунаєва // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. / редкол.: Ю. В. Баулін та ін. – Х. : Кроссрууд, 2006. – Вип. 11. – С. 23.

злочинністю у сфері господарської діяльності, організовану, традиційною загальнокримінальною злочинністю та ін.¹

Слід зазначити, що протягом 2007 р. відбулися якісні зміни у кадровому складі наукового підрозділу – завідувачем сектору дослідження проблем злочинності та її причин було призначено **доктора юридичних наук, професора Головкіна Богдана Миколайовича**. Об'єктом наукових досліджень співробітників сектору в період з 2007 по 2012 рр. залишалася злочинність у сфері економіки України. Зокрема, науковий колектив працював над розробкою фундаментальної теми дослідження «*Теоретичні та прикладні проблеми запобігання злочинності у паливно-енергетичному комплексі України*»². Складна криміногенна ситуація у паливно-енергетичній сфері обумовила необхідність дослідження стану злочинності економічної спрямованості у зазначеній сфері з метою встановлення тенденцій її розвитку, з'ясування чинників, що її детермінують, та розробки комплексу запобіжних заходів. У ході дослідження творчим колективом надано: кримінологічну характеристику злочинів економічної спрямованості, що вчиняються у паливно-енергетичній сфері; проаналізовано кількісні та якісні показники злочинності у цій сфері, сучасний стан та тенденції розвитку зазначеної злочинності; розглянуто особливості злочинної поведінки особи, що вчиняє злочини економічної спрямованості у паливно-енергетичній сфері; розглянуто детермінанти поширення зазначеного виду злочинності, а також запропоновано комплекс напрямів протидії їй та заходів щодо їх реалізації.

Наукові розробки та результати дослідження з означеної тематики знайшли своє відображення у колективній монографії під назвою «Злочинність у паливно-енергетичній сфері України: кримінологічна характеристика та запобігання», яка вийшла друком у 2013 р. за загальною редакцією доктора юридичних наук Б. М. Головкіна.

¹ Кальман О. Г. Службова злочинність в Україні: проблеми її попередження / О. Г. Кальман, Г. Ю. Дарнопих, І. О. Христич, Т. С. Дунаєва // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. / редкол.: Ю. В. Баулін та ін. – Х. : Кроссруод, 2006. – Вип. 11. – С. 28.

² Основні виконавці: доктор юридичних наук, професор Б. М. Головкін (керівник теми), кандидат юридичних наук А. Б. Блага, кандидат економічних наук, доцент Г. Ю. Дарнопих, кандидат економічних наук, доцент І. О. Христич, кандидат психологічних наук Л. О. Шевченко, молодші наукові співробітники Ю. О. Оберемко, С. С. Шрамко.

Окрім цього, впродовж 2008–2010 рр. Б. М. Головкін був керівником наукового творчого колективу¹, який працював над розробкою кримінологічного напрямку «Проблеми забезпечення якості запобіжної дії кримінального закону» в межах прикладної теми дослідження «Теоретичні основи забезпечення якості закону та правозастосовної діяльності у сфері боротьби зі злочинністю в Україні». Зусилля вчених були зосереджені на вирішенні низки теоретичних питань, присвячених якості запобіжного впливу кримінального закону на злочинність у державі, її детермінантам, потенційним злочинцям; удосконаленню запобіжної дії кримінального законодавства на сучасному етапі протидії злочинності та ін. На думку вчених, удосконалення запобіжної функції кримінального законодавства перш за все полягає в усуненні умов, що послаблюють мотиваційний вплив погрози застосування кримінального законодавства з його негативними соціальними і правовими наслідками². У межах зазначеної теми було проведено емпіричне дослідження. Результати анкетування близько 700 засуджених до позбавлення волі показали, що 54% із них пересилили страх кримінального покарання завдяки розрахунку на безкарність, 24% свідомо знизили ризик кримінального переслідування шляхом завчасного планування і підготовки злочинних посягань, що й відіграло вирішальну роль при прийнятті рішення про вчинення злочину, 9% зазначили, що загрозу кримінального покарання не сприймають як таку, бо вона не здійснює запобіжного впливу на певну категорію людей. Проаналізувавши теоретичні положення та результати вивчення громадської думки (понад 400 респондентів) із питань впливу на суспільну свідомість кримінально-правових заборон та визначення їх запобіжного ефекту, вчені запропонували такі шляхи вдосконалення якості запобіжної дії кримінального законодавства на сучасному етапі протидії злочинності: 1) збільшення ризику бути виявленим і покараним; 2) підвищення загальнообов'язковості санкцій; 3) протидія засобами кримінального закону пануванню правового нігілізму в державі і суспільстві; 4) використання знань про людину та її поведін-

¹ Основні виконавці: доктор юридичних наук, професор Б. М. Головкін (керівник теми), доктор юридичних наук, професор В. В. Голіна.

² Голіна В. В. Судимість : монографія / В. В. Голіна. – Х. : Харків юрид., 2006. – С. 25–76.

ку при вдосконаленні кримінально-виконавчого законодавства та посиленні його запобіжної спрямованості; 5) створення правової основи щодо перешкоджання протиправної поведінки; 6) розширення законодавчо закріплених можливостей задоволення приватних та публічних інтересів.

Починаючи із 2012 р. і дотепер творчий колектив сектору працює над розробкою фундаментальної теми дослідження *«Проблема латентної віктимності та шляхи її розв'язання в Україні»*¹.

Вагомість вивчення латентної віктимізації та її проявів впливає із періодичних міжнародних віктимологічних моніторингів населення різних країн, за результатами яких формуються рейтинги стану захищеності основоположних прав і свобод громадян від протиправних посягань. Так, фахівці Європейського інституту ООН із запобігання злочинності та Світового товариства віктимології свідчать, що Україна належить до країн із високим рівнем віктимізації (понад 25% населення віктимізовано). У зв'язку з цим пріоритетні напрями зазначеного дослідження полягають у розробці теоретичних положень латентної віктимізації, вивченні закономірностей поширення цього явища, визначенні орієнтованого рівня латентної віктимізації в Україні, з'ясуванні чинників, що її продукують, а також дослідженні негативних наслідків для суспільства. Окремо слід звернути увагу на емпіричний напрям роботи творчого колективу сектору. В межах виконання зазначеної теми дослідження зусиллями науковців сектору впродовж 2013 р. було проведено широкомасштабне всеукраїнське опитування громадян з метою визначення обсягів латентної віктимізації населення України. Результати віктимологічного опитування, в якому взяли участь понад 4 тис. респондентів, суттєво розширять інформаційну базу аналізу злочинності шляхом доповнення її якісно новою інформацією, яка не зазнає впливу з боку будь-яких зацікавлених державних, політичних чи громадських інституцій².

Із першого дня свого існування й дотепер науковці сектору беруть активну участь у підготовці наукових висновків та рекоменда-

¹ Основні виконавці: доктор юридичних наук, професор Б. М. Головкін (керівник теми), кандидат економічних наук, доцент Г. Ю. Дарнопих, кандидат економічних наук, доцент І. О. Христинч, кандидат психологічних наук Л. О. Шевченко, молодший науковий співробітник Ю. О. Оберемко.

² Кулик О. Г. Злочинність в Україні: тенденції, закономірності, методи пізнання : монографія / О. Г. Кулик. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – С. 216.

цій, зауважень і пропозицій, спрямованих на вдосконалення законодавчих і нормативних актів, що стосуються сфери профілактики та запобігання злочинності. Зокрема, за участю фахівців сектору продовж останніх п'яти років підготовлено:

- пропозиції та зауваження до проекту Закону України «Про основи державної політики щодо протидії злочинності» (Б. М. Головкін, 2010 р.);

- пропозиції та зауваження на проект Національної стратегії щодо запобігання та протидії корупції на 2010–2012 рр. та Національної програми запобігання та протидії корупції на 2010–2012 рр. (Б. М. Головкін, 2010 р.);

- пропозиції до проекту Програми реалізації стратегії державної антинаркотичної політики України на 2011–2015 рр. (Б. М. Головкін, 2010 р.);

- пропозиції та зауваження до Державної програми профілактики правопорушень до 2015 р. на виконання п. 2 розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 вересня 2010 р. № 1911-р (Б. М. Головкін, 2011 р.);

- пропозиції до проекту Національної стратегії щодо запобігання і протидії корупції на 2011–2014 рр. (Б. М. Головкін, 2011 р.);

- пропозиції на проект рекомендацій щодо стану та наукових забезпечень фінансування наукової та науково-технічної діяльності в Україні на виконання доручення Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти (Г. Ю. Дарногих, 2013 р.);

- аналітичні матеріали щодо стану розслідувань і судового розгляду кримінальних проваджень, відкритих за ст. 383 КК України. Підготовлені на виконання доручення першого заступника секретаря Ради національної безпеки і оборони України О. І. Медведько № 1565 від 7 жовтня 2013 р. фахівцями сектору надано розгорнуті статистичні відомості щодо стану реєстрації злочинів за ст. 383 КК України за період з 2007–2011 рр., характеристику розгляду кримінальних проваджень даної категорії та судимості за даною статтею, а також відомості щодо складу засуджених за віковим та освітнім показниками (І. О. Христинич, 2013 р.);

- фахові висновки щодо відповідності чинному законодавству у сфері захисту суспільної моралі комп'ютерних ігор «F. E. A. R

Perseus Mandate», «F. E. A. R Extraction Mandate», «F. E. A. R Extraction Point», «F. E. A. R. 2 Reboot» на виконання запиту Національної експертної комісії України з питань захисту суспільної моралі № 175 від 20 лютого 2014 р. У фахових висновках наголошується на тому, що розглянуті ігрові проекти не містять пропаганди культу насильства та жорстокості та не суперечать основним вимогам Закону України «Про захист суспільної моралі» (Л. О. Шевченко, 2014 р.) та ін.

Як окремий напрям роботи науковців можна визначити роботу над підготовкою і наданням відгуків на автореферати дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата та доктора юридичних наук, виступи в якості офіційних опонентів під час захисту кандидатських та докторських дисертацій за спеціальністю «кримінальне право та кримінологія, кримінально-виконавче право».

Протягом багатьох років із метою апробації наукових результатів досліджень співробітники сектору беруть активну участь в обговоренні теоретичних положень на науково-теоретичних і науково-практичних конференціях, семінарах та «круглих столах». Так, наприклад, у квітні 2013 р. у межах VII Всеукраїнського фестивалю науки Науково-дослідним інститутом вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, зокрема, науковцями сектору дослідження проблем злочинності та її причин, був організований та проведений «круглий стіл» на тему «Державна політика України у сфері захисту прав потерпілих від кримінальних правопорушень». У роботі «круглого столу» загалом взяли участь понад 100 науковців із різних юридичних вузів та наукових установ України. Наукова дискусія здійснювалася за чотирма основними напрямками: 1) аналіз новацій Кримінального процесуального законодавства України у сфері захисту прав і законних інтересів потерпілого від кримінальних правопорушень; 2) створення концепції кримінальної відповідальності юридичних осіб; 3) модернізація віктимологічних знань у кримінології та криміналістиці; 4) захист інтересів потерпілого при виконанні кримінальних покарань. За результатами обговорення виступів було підготовлено та опубліковано збірник матеріалів «круглого» столу під назвою «Державна

політика у сфері захисту прав потерпілих від кримінальних правопорушень в Україні» (2013 р.).

Наукові погляди творчого колективу сектору висвітлені у великій кількості публікацій: монографіях, підручниках, науково-практичних посібниках, наукових статтях, тезах наукових доповідей тощо.

З метою примноження наукового потенціалу співробітники сектору постійно займаються підготовкою молодих учених через систему здобування та аспірантуру Інституту. До кола наукових інтересів аспірантів та здобувачів сектору входять питання дослідження тяжкої насильницької злочинності, злочинності неповнолітніх, латентних жертв злочинів та ін.

Статья посвящена историческому обзору деятельности сектора исследования проблем преступности и ее причин Научно-исследовательского института изучения проблем преступности имени академика В. В. Сташиса НАПрН Украины. Подытожены основные результаты выполнения научных исследований на протяжении 1998–2014 гг.

The article is devoted historical review of the sector research problems of crime and its causes of Academician Stashis Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems National Ukrainian Academy of Law. Summarizes the main results of the research over the 1998–2014 years.

Рекомендовано до опублікування на засіданні сектору дослідження проблем злочинності та її причин НДІ ВПЗ імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України (протокол № 10 від 7 жовтня 2014 р.).